
Economic and Social Transitional in the Eastern Seaboard Area*

Chainarong Krueanuan **

Suttatip Jupjaimoh ***

Sakda Silakorn ****

Abstract

Economic and social structures in the Eastern Seaboard area have been continuously and dynamically changed from self-sufficiency economy to dual economy and, eventually, to capitalism economy driven mainly by industrial sector. There are many factors and structural conditions involved in the economic structural change in society, politics, and culture, which to some extent has an impact on local people living in the areas both positively and negatively. The change will create a social action that a change for development in many different ways.

Keywords: Transitional, Structural Conditions, Eastern Seaboard Area

* Received September 8, 2018; Accepted November 30, 2018

** A Lecturer of Department of Political Science, Faculty of Political Science and Law, Burapha University.

*** A Ph.D. Student of College of Research Methodology and Cognitive Science, Burapha University.

**** A Master Student of Political Economy and Governance, Department of Political Science, Faculty of Political Science and Law, Burapha University.

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก*

ชัยณรงค์ เครือنوان **

สุทธาทิพย์ จัปใจเหมาะ ***

ศักดา ศิลการ ****

บทคัดย่อ

โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และเป็นไปอย่างมีพลวัตจากวิถีการผลิตแบบยังชีพ สู่วิถีการผลิตแบบทวิลักษณ์ และเข้าสู่วิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน การเปลี่ยนผ่านจากวิถีการผลิตหนึ่งสู่วิถีการผลิตอีกแบบหนึ่งย่อมมีปัจจัยหรือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างหลายรูปแบบเข้ามาเกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดผลตามมาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ทั้งในเชิงบวกและลบต่อผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่น กระทั่งเกิดปฏิบัติการทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาในหลายรูปแบบ

คำสำคัญ : ความเปลี่ยนแปลง, เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง, พื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

* ได้รับบทความ 8 กันยายน พ.ศ. 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561

** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

*** นิสิตปริญญาเอก วิทยาลัยวิทยาการวิจัยและวิทยาการปัญญา มหาวิทยาลัยบูรพา

**** นิสิตปริญญาโท สาขาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

1. บทนำ

ในปัจจุบันพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกถือเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจทั้งด้านอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว/การบริการ และเกษตรกรรมบางประเภทที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย การเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในมิติต่าง ๆ เช่นนี้ ล้วนเป็นผลิตผลทางประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นการทำความเข้าใจปัจจุบันผ่านอดีตจึงเป็นหนึ่งในวิธีการที่ช่วยทำให้เห็นภาพเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะพัฒนาการที่มีการเกิดขึ้น เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัต (Dynamic) เห็นถึงความต่อเนื่อง (Continuity) ระหว่างอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งจุดเปลี่ยน (Turning Point) ทางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยาวนานเช่นนี้ ย่อมส่งผลทั้งทางบวกและลบเกิดขึ้นตามมามากมาย อันเป็นผลให้กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น มีทั้งกลุ่มคนที่ได้และเสียประโยชน์ ผู้คนบางกลุ่มสามารถสะสมทุนขึ้นมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ กระทั่งพัฒนาตัวเองเป็นนายทุนท้องถิ่น ขณะที่คนอีกบางกลุ่มกลับต้องเผชิญกับปัญหาหลากหลายประเภทที่เกิดขึ้นตามมา กล่าวคือ หากพิจารณาในเชิงโครงสร้างความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากการพัฒนา ในพื้นที่แห่งนี้ได้ก่อให้เกิดความเจริญทางด้านวัตถุทั้งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ อันทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนสะดวกสบายมากขึ้น นอกจากนี้จากข้อมูลของกลไกรัฐยังทำให้เห็นภาพความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจในภูมิภาคแห่งนี้ที่มีอัตราความเติบโตแบบก้าวกระโดด

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในรายละเอียด ก็พบว่า ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจเหล่านี้ กลับส่งผลประโยชน์ในรูปของความมั่งคั่งให้กับกลุ่มคนเพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น ขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่กลับไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ตรงกันข้ามผู้คนที่อาศัยอยู่พื้นที่ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายการพัฒนา หรือเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ กลับต้องกลายเป็นผู้แบกรับและเผชิญกับปัญหา รวมทั้งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมหลากหลายรูปแบบ

บทความชิ้นนี้ เป็นความพยายามที่จะนำเสนอความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก รวมทั้งเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลง และผลที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อสร้างจินตนาการใหม่เกี่ยวกับการศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงเป็นฐานในการทำความเข้าใจกับปฏิบัติการทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ

2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

เมื่อพิจารณาถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ตั้งแต่อดีตแล้ว จะพบว่าเดิมทีนั้นวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้อยู่ภายใต้วิถีการผลิตแบบยังชีพ (Self-Sufficient Economy) ตามระบบภูมินิเวศ กล่าวคือ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในที่ราบระบบการผลิตจะเป็นรูปแบบของการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพผ่านการทำนาและเก็บของป่า ขณะที่พื้นที่ชายฝั่งทะเลชาวบ้านจะทำการประมงขนาดเล็กเพื่อการบริโภคและแลกเปลี่ยน (Barter System) เป็นสำคัญ

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกมากขึ้น ด้วยลักษณะของชาวจีนอพยพที่เข้าตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ระยะแรก มีใช้ชาวจีนประเภทเสื่อผืนหมอนใบ ในทางตรงข้ามชาวจีนอพยพเหล่านี้ค่อนข้างมีฐานะ มีความรู้ทางด้านการค้าขาย การต่อเรือ การประมง ดังนั้นเมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่จึงนำเอาวัฒนธรรมแบบผู้ประกอบการ เข้ามาประยุกต์ใช้ในภาคเกษตรกรรม เช่น การประกอบการด้านเกษตรกรรมชาวจีนไม่นิยมทำเพื่อการยังชีพแต่เป็นการเกษตรเพื่อขาย ฉะนั้นจึงพบว่าชาวจีนเหล่านี้มักจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ดังกรณีการทำสวนพริกไทยก็จะทำสวนพริกไทยอย่างเดียวไม่ปลูกข้าวหรือพืชชนิดอื่น ๆ ไร่รับประทาน แต่จะใช้เงินที่ได้จากการค้าขายนำไปซื้อสินค้าเหล่านี้แทน

เป็นต้น (ธวัช ปุณโณทก, 2549: 7; ศรัญญา คันธาชีพ, 2540: 81-82) ผลจากการอพยพของชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม กระทั่งเกิด “วิถีการผลิตแบบทวิลักษณ์” (Dual Economy) กล่าวคือ มีการผลิตเพื่อยังชีพของคนไทยควบคู่ไปกับการผลิตเพื่อขายของคนจีน

พลวัตของการผลิตแบบคู่ขนานเช่นนี้ดำเนินเรื่อยมา กระทั่งมีการตัดถนนสุขุมวิทและ การสร้างสะพานเทพหัสดินทร์ (สะพานข้ามแม่น้ำบางปะกง) ในช่วงทศวรรษ 2490 กล่าวได้ว่าการตัดถนนสุขุมวิทนั้น มีผลให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของพื้นที่เปลี่ยนจากการผลิตแบบทวิลักษณ์ไปสู่การผลิตเพื่อขายเป็นหลัก เพราะผลของการเปลี่ยนแปลงระบบคมนาคมขนส่งจากทางน้ำไปสู่การใช้ถนน ทำให้การเดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ ศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจมีความสะดวกยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการขนถ่ายสินค้าหรือการเดินทางนั้นจะมีเพียงทางเรือเป็นหลัก เส้นทางเดินเรือในชายฝั่งทะเลตะวันออกจะเริ่มต้นตั้งแต่ท่าฉลอม จังหวัดจันทบุรีไปปากน้ำประแส จังหวัดระยอง แล้วแวะที่เกาะสีชังและอำเภอมะนัง จังหวัดชลบุรี ไปสิ้นสุดที่ท่าราชวงศ์ กรุงเทพฯ ซึ่งการเดินทางอาจต้องใช้เวลาถึงสองวัน โดยมีเรือเพียงสัปดาห์ละ 1-2 เที่ยวเท่านั้น สถานการณ์เช่นนี้ทำให้การค้าและเศรษฐกิจเงินตราในจังหวัดขยายตัวได้อยู่ในวงจำกัดมาก (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และโอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2549 อ้างถึงใน ชัยณรงค์ เครือนวน, 2550: 50)

ดังนั้น กล่าวได้ว่าถนนสุขุมวิทในมิติหนึ่งจึงเปรียบเสมือนประตูที่เปิดช่องให้ระบบทุนนิยมแห่งชาติสามารถที่จะผนวกเอาเศรษฐกิจของพื้นที่ให้เข้าสู่วงจรสินค้าของทุน เช่น ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดการขยายตัวของการทำงานป่าไม้, การปลูกอ้อย, มันสำปะหลัง, ยางพารา, ข้าวโพด หรือสับปะรด เป็นต้น การปลูกพืชของชาวบ้านนั้นได้รับการสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมจากนายทุน คือ การให้ชาวไร่กู้เงินโดยให้ใช้หนี้ด้วยผลผลิตจากไร่หรือการรับซื้อผลผลิตจากไร่เพื่อขายให้กับโรงงานอุตสาหกรรม ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวการปลูกพืชเศรษฐกิจได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากรัฐบาล โดยมีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโลก

เพราะผลของสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งทำให้พื้นที่เพาะปลูกพืชในแถบยุโรปและหลายประเทศได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก (อำพิกา สวัสดิ์วงศ์, 2545)

การขยายตัวของพืชเศรษฐกิจเหล่านี้สัมพันธ์กับการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตรเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นโรงงานน้ำตาล โรงงานแป้งมันสำปะหลัง ขณะเดียวกันการผลิตเพื่อขายหลังการสร้างถนนสุขุมวิท ยังมีผลให้การผลิตแบบทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมเกิดขึ้น กล่าวคือ เกิดการปรับเปลี่ยนพลังการผลิต (Productive Forces) เช่น การถางป่าเพื่อทำไร่ छो้ยจากเดิมที่เคยใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ ก็เริ่มปรับเปลี่ยนเป็นการใช้รถแทรกเตอร์ หรือการผลิตน้ำตาลที่เคยใช้กระบือหีบก็ถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักร เป็นต้น เช่นเดียวกับการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) เริ่มมีการจ้างแรงงานมากขึ้นและการควบคุมแรงงานอย่างเข้มงวด กระทั่งผู้คนและสื่อมวลชนในสมัยนั้นเรียกรูปแบบการผลิตในลักษณะดังกล่าวว่า “ค่ายนรก” หรือ “ขุมนรก”¹ (สุมาลี พันธุ์ยุธธา, 2543: 135-138)

ในอีกมิติหนึ่งถนนสุขุมวิทก็ส่งผลให้การท่องเที่ยวในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกขยายตัวมากขึ้น เช่น บางแสนที่กลายเป็นสถานที่ตากอากาศแห่งใหม่ของกลุ่มชนชั้นกลางในเขตเมืองแทนสถานตากอากาศบางปู ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังจากการสร้างบ้านพักตากอากาศและการขยายตัวของการท่องเที่ยวในแถบบางแสนนั้น ทำให้ชุมชนเริ่มมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นและเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงเวลาเดียวกับการขยายตัวของบางแสน พัทยาาก็เริ่มกลายเป็นที่รู้จักของ

¹ อย่างไรก็ตามการผลิตแบบทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ ก็ไม่สามารถที่จะขยายตัวได้ เนื่องจากถูกแซงแทรกจากรัฐไทย กล่าวคือ ภายหลังจากคณะปฏิวัตินำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นครองอำนาจในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ได้มีนโยบายปราบปรามบุคคลที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ จึงมีการกวาดล้างบรรดาเจ้าพ่อ ผู้มีอิทธิพลและกลุ่มอันธพาลในบริเวณภาคตะวันออก โดยกลุ่มหลงจู๊เจ้าของค่ายนรก คือ กลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มหนึ่งในการกวาดล้างครั้งนี้ เพราะรัฐบาลได้รับรายงานจากหน่วยสืบราชการลับว่า ค่ายนรกเหล่านี้เป็นแหล่งซ่องโจรและเป็นที่สะสมอาวุธสงคราม จนนำไปสู่การตรวจค้นตามบริเวณไร่ छो้ย ไร่มัน โรงน้ำตาล โรงงานแป้งมันสำปะหลัง และโรงเลื่อยของบรรดาหลงจู๊ในเขตชายฝั่งทะเลตะวันออก ดูรายละเอียดได้ในงานของ สุมาลี พันธุ์ยุธธา (2543)

กลุ่มทหารอเมริกันที่เข้ามาช่วยรบในสงครามเวียดนาม ซึ่งผลจากการเข้ามาของทหารอเมริกันจำนวนมากเหล่านี้นำไปสู่การขยายตัวของธุรกิจบ้านพักตากอากาศและการขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตรา (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2556)

โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเกิดความเปลี่ยนแปลง ครั้งใหญ่อีกรอบในช่วงกลางทศวรรษ 2520 เมื่อรัฐบาลภายใต้การนำของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ได้เปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ภายใต้ฐานคิด “การเติบโตด้วยการส่งเสริมสินค้าอุตสาหกรรม” (Export-Led Growth) ซึ่งการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ดังกล่าว กลุ่มเทคโนโลยีไทย ได้เลือกพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นพื้นที่เป้าหมาย เพราะเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มีสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึก สามารถจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมและที่สำคัญที่สุดคือ มีการค้นพบก๊าซธรรมชาติบริเวณอ่าวไทยที่จะใช้เป็นเชื้อเพลิงและวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมปิโตรเคมี กระทั่งก่อให้เกิดโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ผลจากการขับเคลื่อนโครงการฯ ทำให้พื้นที่กลายเป็นภูมิภาคแห่งแรกของประเทศไทยที่ก้าวเข้าสู่การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน (Engine of Growth) การก่อรูปของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมในพื้นที่เช่นนี้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากภายนอกผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลาง กลุ่มทุนชาติและทุนข้ามชาติภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมเข้ามายังพื้นที่แห่งนี้ในระยะเวลาต่อมาทำให้พื้นที่กลายเป็นศูนย์กลางของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญที่สุดในประเทศไทย

การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลขับเคลื่อน เกิดขึ้นควบคู่กับการขยายตัวของภาคการท่องเที่ยวและบริการในอัตราเร่ง โดยเฉพาะพื้นที่ในเมืองพัทยา ที่กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวซึ่งมีชื่อเสียงระดับโลก กระทั่งมีการประกาศให้พื้นที่เมืองพัทยาและพื้นที่โดยรอบเป็นเขตพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในช่วงต้นทศวรรษ 2550 ขณะที่พื้นที่ตอนใน ก็กลายเป็นแหล่งปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ เช่น อ้อย ยางพารา รวมถึงการทำสวนผลไม้ เป็นต้น

การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว เกษตรกรรม สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการผนวกเอาเศรษฐกิจของพื้นที่เข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ของระบบทุนนิยมโลก โดยการวางยุทธศาสตร์ให้พื้นที่ในจังหวัดชายฝั่งตะวันออกเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจหลายประเภท เช่น พื้นที่มาบตาพุด เป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 (พ.ศ. 2547-2561) หรือการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมเข้าสู่พื้นที่ตอนในของจังหวัดระยองทั้งในส่วนของอำเภอบ้านค่ายและอำเภอรังจันทร์ เช่นเดียวกับ การขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครในจังหวัดชลบุรีในพื้นที่อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทราหรือการก่อสร้างท่าเรือแหลมฉบังขั้นที่ 3 เพื่อรองรับ/เชื่อมต่อการเกิดขึ้นของท่าเรือน้ำลึกและนิคมอุตสาหกรรมทวายในประเทศพม่า หรือการขยายตัวของการผลิตภาคอุตสาหกรรมสู่พื้นที่ตอนในของจังหวัดทั้งในส่วนของอำเภอศรีราชา อำเภอพานทองและอำเภอนนทบุรี หรือการกำหนดให้ท้องที่ตำบลคลองใหญ่ ตำบลไม้รูดและตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตราด²

ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจที่เป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ถูกนำไปขยายผล เพื่อให้ถึงความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน และกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้รัฐบาลภายใต้การนำของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชาพยายามใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลัก เพื่อนำพาประเทศให้หลุดพ้นจาก “กับดักของประเทศรายได้ปานกลาง” (Middle Income Trap) ซึ่งความคิดดังกล่าวตกผลึกในเชิงรูปธรรม กระทั่งเกิดการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ “เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก” (Eastern Special Development Zone) (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2560: 68)

² พื้นที่ดังกล่าวเดิมเป็นพื้นที่ที่กระทรวงพลังงานเลือกให้เป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการก่อสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ขณะที่ครั้งหนึ่งพื้นที่ในตำบลหนองขี้ม ตำบลเกาะบริด อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรีถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งของโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในประเทศไทย

เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่การพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกในฐานะที่เป็นจักรกลใหม่ (New-engine of Growth) ในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ พบว่า รัฐบาลใช้วิธีการต่อยอดโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 1 เดิมเป็นฐาน คือ พื้นที่บริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง³ (ราชกิจจานุเบกษา, 2560, หน้า 30) เพื่อให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจชั้นนำรองรับอุตสาหกรรมเป้าหมายของประเทศและยกระดับการแข่งขันของประเทศ

3. เจ็อนไขเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

3.1 ความเจริญของระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยเฉพาะการตัดถนนสุขุมวิทและสะพานเทพหัสดินทร์ ทำให้การคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้นและมีผลดีต่อการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ขณะเดียวกันการคมนาคมขนส่งทางน้ำก็เริ่มลดบทบาทลง ดังจะเห็นได้จากเรือกลไฟ เรือฉลอมทะเล และเรือที่เดินรับส่งผู้คนตามพื้นที่ต่าง ๆ ต้องหยุดกิจการไป ขณะเดียวกันการสร้างบ้านในทะเลก็หยุดชะงักลง ผู้คนต่างพากันหันมาสร้างบ้านบนบกมากขึ้นในมิติเศรษฐกิจกล่าวได้ว่าถนนสุขุมวิทและสะพานเทพหัสดินทร์ เป็นตัวกระตุ้นสำคัญที่เอื้อต่อการตอบรับการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อขาย โดยถนนสุขุมวิทเป็นตัวเร่งให้การเปิดพื้นที่ทางการเกษตรเป็นไปอย่างรวดเร็วและสามารถเข้าถึงพื้นที่ตอนในได้มากกว่า

3.2 อุดมการณ์พัฒนาแบบทุนนิยม ที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขเศรษฐกิจ ภายใต้พื้นฐานความคิดที่เชื่อว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ (Well-being) ของประเทศและประชาชน

³ ทั้งนี้อาจกำหนดเขตจังหวัดอื่นที่ติดต่อกันหรือเกี่ยวข้องตามที่คณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกกำหนดเพิ่มเติมโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี

อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการเมือง กล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อุดมการณ์ทุนนิยม สามารถครองความเป็นเจ้า (Hegemony) และถูกใช้เป็นการอบคิด ในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจประเทศเรื่อยมา ซึ่งตลอดระยะเวลาที่มากกว่า หกทศวรรษแห่งการพัฒนาในสังคมไทย สาร์ตละของอุดมการณ์การพัฒนาที่ถูกสร้าง ขึ้นโดยชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร มีลักษณะหยุดนิ่ง (Static) และไม่มี การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะเป้าหมายในการพัฒนาทั้งหมดของรัฐ ยังคงให้ นำหนักไปที่การสร้างและเพิ่มความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เงื่อนไขทางอุดมการณ์ เช่นนี้ ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เนื่องจาก กระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology) ในช่วงกลาง ทศวรรษ 2530 และช่วงปลายทศวรรษ 2550 ได้ผนวกพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้ เป็นพื้นที่เป้าหมายในการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรม ภายใต้อโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและการพัฒนาเขตพิเศษภาค - ตะวันออก (ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2561: 42)

3.3 โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ (Elite Structure) ในฐานะที่เป็นแบบ แผนความสัมพันธ์ซึ่งอำนาจกระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มน้อยของสังคม โดยชนชั้นนำเป็น กลุ่มสังคม (Social Group) ที่มีตำแหน่งบนยอดสุดของพีระมิด (Social Hierarchy) ใน การแบ่งชั้นทางสังคม (Social Stratification) (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2554 อ้างถึงใน ชัยณรงค์ เครือนวน, 2559: 131) โครงสร้างอำนาจในลักษณะนี้ มีผลทำให้โครงการ พัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยการพัฒนาอุตสาหกรรมถูกตัดสินใจและบังคับให้เกิดขึ้นจาก กลุ่มแทคโนแครตและนักการเมืองส่วนกลาง โดยคนในท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมกำหนดทิศ - ทางการพัฒนา กระทั่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่ง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่นหลากหลายมิติ

3.4 ความได้เปรียบในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมใน เขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ได้ก่อให้เกิดการกระจุกตัวของภาคอุตสาหกรรมแบบสุดขีด (วอลเดน เบนโล, 2546: 175-176) ดังนั้นเมื่อรัฐบาลมีแนวคิดที่จะปรับโครงสร้างทาง

เศรษฐกิจโดยหันไปเน้นยุทธศาสตร์อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ประกอบกับแนวคิดในการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค ทำให้รัฐบาลไทยได้กำหนดนโยบายพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะชั้น ซึ่งพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกถือเป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายสำหรับการพัฒนา (กฤษ เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530: 68-69) เนื่องจากความได้เปรียบในหลาย ๆ ด้าน เช่น มีสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึก และการจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม การค้นพบก๊าซธรรมชาติบริเวณอ่าวไทย เป็นต้น ซึ่งปัจจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อส่งออก

4. ผลที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

กระแสการพัฒนาที่ถาโถมสู่พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก กว่าหกทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หลากหลายมิติ จึงมีผู้กระทำการที่ได้ประโยชน์และได้รับผลกระทบเชิงลบจากการพัฒนา กระทั่งนำไปสู่ปฏิบัติการทั้งในรูปของการต่อต้าน (Resistance) และการต่อรอง (Bargaining) ของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อที่มีต่อการพัฒนาแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพื่อสร้างความอยู่รอด (Survivals) ทำให้ตนเองดำรงอยู่ได้ (Existential) ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงผลที่เกิดขึ้นการพัฒนา สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญ ได้ดังต่อไปนี้

4.1 ผลจากความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก โดยการเร่งรัดการพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้เกิดการพัฒนาด้านทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมในทิศทางที่ก้าวหน้า จนกระทั่งตัวเลขทางเศรษฐกิจในพื้นที่แห่งนี้ เติบโตแบบก้าวกระโดด ดังจะเห็นได้จากตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (Gross Provincial Product) หรือ ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมรายจังหวัดเฉลี่ย

ต่อหัว (GPP Per Capita) ของจังหวัดต่าง ๆ ในพื้นที่ ที่เติบโตมากกว่าค่าเฉลี่ยระดับประเทศรายละเอียดในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบตัวเลขเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ภูมิภาค และพื้นที่เป้าหมาย โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ปี พ.ศ. 2557

ประเภท	ประเทศ	ภาค ตะวันออก	สัดส่วนต่อ ประเทศ (ร้อยละ)	พื้นที่ ESB	สัดส่วนต่อ ประเทศ (ร้อยละ)	สัดส่วนต่อ ประเทศ (ร้อยละ)	
ผลิตภัณฑ์มวลรวมปี 2557 (ล้านบาท) ณ ราคาตลาด	13,132,241	2,333,201	17.76	1,914,126	14.57	6.65	
อัตราการเติบโตทาง เศรษฐกิจ (ร้อยละ)	0.8	0.1	12.5	-0.08	-10.0	-283.7	
รายได้เฉลี่ยต่อหัว/ปี ปี 2557 (บาท)	195,995	425,527	217.00	624,185	318.46	514.61	
GPP ปี 2557 ณ ราคา ตลาด (ล้าน บาท)	เกษตรกรรม	1,343,504	166,179	-	60,707	-	-
	สัดส่วน (%)	10.23	7.12	12.36	-	4.51	1.56
	อุตสาหกรรม	4,114,888	1,415,979	-	1,235,247	-	-
	สัดส่วน (%)	31.33	60.68	34.41	-	30.01	16.14
	บริการและ อื่น ๆ	7,673,849	918,222	-	618,172	-	-
สัดส่วน (%)	58.43	39.35	11.96	-	8.05	2.46	
จำนวนประชากร ปี 2557 (พันคน)	67,003	5,483	8.18	3,257	4.86	1.29	

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559 อ้างถึงใน
ชัยณรงค์ เครือนวน, 2560: 71.

อย่างไรก็ตามการประเมินผลทางเศรษฐกิจในมิตินี้ เป็นการประเมินผลที่ไม่
สะท้อนถึงเศรษฐกิจของภาคประชาชน กล่าวคือ การที่เศรษฐกิจขยายตัวในอัตราที่สูง
มิได้หมายความว่า การกระจายรายได้ในหมู่ประชาชนจะเป็นธรรม หรือการลงทุนจาก
ต่างประเทศในอัตราที่สูง มิได้หมายความว่า การว่างงานของประชาชนจะมีอัตราที่
ลดลง หรือรายได้ที่สูงขึ้นมิได้หมายความว่าความเป็นอยู่ของประชาชนจะดีขึ้น

เช่นเดียวกับการคำนวณผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด ที่เกิดขึ้นจากการนำเอาผลรวมของการดำเนินกิจกรรมการผลิตและบริการทุกชนิดในเขตพื้นที่เป็นฐาน (วิวัฒน์ชัย อัด-ถาวร, 2544 อ้างถึงในชัยณรงค์ เครือนวน, 2550: 98) ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจปฏิเสธศักยภาพและความสามารถของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ทั้งในและต่างประเทศ ในฐานะผู้สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับตัวเลขต่าง ๆ เหล่านี้ได้เป็นอันขาด เป็นผลให้ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ไม่สะท้อนการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์ที่ประชาชนได้รับ

ตรงกันข้ามอาจกล่าวได้ว่าผู้คนในพื้นที่เหล่านี้ เปรียบเสมือนกลุ่มคนที่ต้องเผชิญกับปัญหาและได้รับผลกระทบจากการพัฒนาในหลายมิติ เช่น ผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดที่ต้องแบกรับและเผชิญกับปัญหามลพิษ และไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างที่ควรจะเป็น หรือชาวประมงและชาวบ้านบางกลุ่มในพื้นที่แหลมฉบังที่ต้องหลีกเลี่ยงให้กับการเข้ามาของท่าเรือแหลมฉบัง และโรงงานอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับกับการล่มสลายของสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนดั้งเดิมในเขตเมืองพัทยา หรือการขยายพื้นที่นิคมอมตะนคร ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของผู้คนในเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และเขตอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี หรือกรณีชาวบ้านในจังหวัดจันทบุรีที่รวมตัวกันเพื่อคัดค้านนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก เพราะเกรงว่าการเข้ามาจะกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและนำมาซึ่งปัญหาสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับที่ชาวบ้านมาบตาพุดเผชิญอยู่ เป็นต้น

4.2 ปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรม คือ การกระบวนการสะสมทุนเพื่อขับเคลื่อนระบบทุนนิยมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ได้สร้างปัญหาความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นความเหลื่อมล้ำเชิงรายได้ได้ระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและผลักปัญหามลพิษให้เป็นภาระของภาคประชาชนในพื้นที่ รวมถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่เป็นธรรมทางสุขภาพ กล่าวคือ ในขณะที่ปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนอุดมการณ์ทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลสำคัญนั้น ทำให้ภาคอุตสาหกรรมได้กลายเป็นหัวรถจักรอุตสาหกรรมในพื้นที่ แต่ความเจริญเติบโตทาง

เศรษฐกิจดังกล่าว กลับต้องแลกด้วยผลกระทบด้านต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมและต้นทุนทางสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความเป็นธรรมทางด้านสุขภาพ เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์เชิงรายได้แก่ชนชั้นนำกลุ่มน้อยทั้งในและต่างประเทศ แต่กลับสร้างปัญหาทางด้านสุขภาพและสุขภาพแ่แก่คนส่วนใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่ เช่น มลพิษทางน้ำ อากาศและเสียง ขยะพิษ อุตสาหกรรม อุบัติภัยจากการผลิตและการคมนาคมขนส่ง โรคระบบทางเดินหายใจ ความเครียดและความวิตกกังวล โรคจากความสัมพันธ์ทางสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชน เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2555: 3)

4.3 การเกิดกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมที่หลากหลาย สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะผู้คนแต่ละกลุ่มต่างมีอุดมการณ์ ความเชื่อ และผลประโยชน์จากการพัฒนาแตกต่างกันไป ดังจะเห็นได้จากคนที่คนกลุ่มหนึ่ง เชื่อว่าอุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้ให้ความสำคัญกับความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ซึ่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพดั้งเดิมของผู้คนในท้องถิ่น แต่อีกกลุ่มหนึ่งที่มีฐานทางเศรษฐกิจสัมพันธ์กับวิถีการผลิตแบบใหม่ เช่น กรณีประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด ที่บางส่วนมีฐานทางเศรษฐกิจสัมพันธ์กับโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวคือ การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้ผู้คนกลุ่มนี้สูญเสียที่ดินทำกิน กระทั่งต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจซึ่งเดิมอยู่บนฐานของการผลิตในภาคเกษตรกรรมสู่การผลิตเพื่อตอบสนองแรงงานและโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นอย่างมากมายในพื้นที่ เป็นต้น ขณะที่ผู้คนกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามาของวิถีการผลิตแบบใหม่ จนสามารถสะสมทุนและเลื่อนฐานะทางสังคมของตนเองเป็นกลุ่มทุนท้องถิ่น ความหลากหลายทางสังคมเช่นนี้ เป็นผลให้ผู้คนแต่ละกลุ่มมีจุดยืน หรือมุมมองต่อการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไป กระทั่งก่อให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การต่อต้าน/การสนับสนุนการพัฒนา หรือการสร้างเงื่อนไขเพื่อทำให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ภายใต้หลักความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมทางสังคม เป็นต้น

5. บทสรุป

โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและเป็นไปอย่างมีพลวัต จากวิธีการผลิตแบบยังชีพ ภายใต้เศรษฐกิจแบบธรรมชาติ (Natural Economy) สู่วิธีการผลิตแบบทวิลักษณ์ กล่าวคือ มีการเกิดขึ้นของวิธีการผลิตสองแบบควบคู่กัน ระหว่างการผลิตแบบยังชีพและการผลิตเพื่อขาย หลังการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีน ต่อมาหลังการตัดถนนสุขุมวิทและการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำบางปะกง วิธีการผลิตของผู้คนในพื้นที่ก็เริ่มปรับเปลี่ยนเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย กระทั่งเกิดการผนวกเศรษฐกิจของพื้นที่ ให้เข้าสู่วงจรรายการค้าของทุน นอกจากนี้ถนนสุขุมวิทและสะพานข้ามแม่น้ำบางปะกง ยังเปรียบเสมือนปัจจัยที่ทำให้ภาคการบริการและการท่องเที่ยวในพื้นที่แห่งนี้ขยายตัว หลังจากนั้นโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ ก็เริ่มพัฒนาเข้าสู่วิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน ภายหลังจากการเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน มีความพยายามที่จะผนวกเอาเศรษฐกิจของพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ของระบบทุนนิยมโลก โดยการวางยุทธศาสตร์ให้พื้นที่ในจังหวัดชายฝั่งตะวันออกเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ผ่านการกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนผ่านจากวิธีการผลิตหนึ่งสู่วิธีการผลิตอีกแบบหนึ่งนั้น ย่อมมีปัจจัยหลากหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ย่อมก่อให้เกิดผลตามมาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ทั้งในเชิงบวกและลบต่อผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่น กระทั่งเกิดปฏิกริยาหลากหลายรูปแบบ ทั้งการสนับสนุนการพัฒนา หรือการทำให้ตนเองอยู่รอดและตนเองดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- กฤษฎี เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์. (2560). พื้นที่สามจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออกกับการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิภาคและการพัฒนาแบบพึ่งพาของระบบเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ: วิจัยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2561). “ข้อเสนอการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในมุมมองของภาคประชาชนบทสังเคราะห์เพื่อการเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 6 (1): 40-62.
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2550). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2559). “วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมของชนชั้นนำไทยและพันธมิตร: ศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 4 (2): 129-152.
- _____. (2560). *การทบทวนและปริยัติศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง: กรณีการปริยัติศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาตาพุด*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน. (2555). *โครงการวิจัยปฏิบัติการเพื่อ การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเรื่อง ความไม่เป็นธรรมทางด้านสุขภาพกับการ ปฏิรูประบบทุนนิยม:กรณีศึกษาโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก จังหวัดจันทบุรี*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2556). *โครงสร้างอำนาจและการสะสมทุนในจังหวัดชลบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธวัช ปุณโณทก. (2549). *การพัฒนาภาคตะวันออกกับผลกระทบต่อประชาคมท้องถิ่น*. ชลบุรี: ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วอลเดน เบนโล. (2546). *ไดนามิกกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของ สังคมไทยสมัยใหม่*. สุรินทร์ ธงศิลา (แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ศรัญญา คันธชาติพิ. (2540). *พัฒนาการเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำบางปะกง พ.ศ. 2419-2475*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุมาลี พันธุ์ยุวรา. (2543). *พัฒนาการของอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง และชายฝั่งทะเลตะวันออก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อำพิกา สวัสดิ์วงศ์. (2545). *ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออก ของประเทศไทย พ.ศ.2477-2536*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.